

Magda Urbańska

**WYŻSZE KURSY DLA KOBIET
– POCZĄTKI KSZTAŁCENIA UNIWERSYTECKIEGO
KOBIET W POLSCE**

**HIGHER EDUCATION COURSES FOR WOMEN
– BEGINNINGS OF THE UNIVERSITY EDUCATION
FOR WOMEN IN POLAND**

Streszczenie

Wyższa edukacja była niedostępna dla polskich kobiet aż do 1897 r., kiedy uniwersytety zdecydowały się po raz pierwszy na otworzenie drzwi kobietom, które chciały studiować. Przedtem bardziej wytrwałe miały możliwość studiowania za granicą. Jednocześnie te, które z powodów ekonomicznych nie mogły studiować za granicą, nie były w stanie podnieść swoich kwalifikacji i nauczyć się zawodu. Wyższe kursy dla kobiet odpowiedziały na te potrzeby, rozpoczynając nieformalną edukację wyższą dla kobiet w Polsce pod koniec XIX i na początku XX w. Pierwszymi z instytucji w dziedzinie edukacji kobiet były Wyższe Kursy Edukacyjne dla Kobiet Adriana Baranieckiego w Krakowie oraz tajny Uniwersytet Latający w Warszawie. Ich działalność była odpowiedzią na pozytywistyczne idee emancypacji kobiet i przyczyniła się do wzrostu aspiracji edukacyjnych kobiet oraz chęci zdobycia wyższego wykształcenia. To z kolei zainicjowało formalne otwarcie kobietom drogi na uniwersytety.

Słowa kluczowe: wykształcenie uniwersyteckie, wyższe kursy dla kobiet.

Abstract

University education was unavailable for Polish women until 1897 when the universities decided, for the first time, to open their gates for women who wanted to study. By that time, the most persistent ones could study abroad. Whereas, these who due to economic reasons could not afford studying abroad were not able to improve their qualifications and learn profession. Higher education courses for women addressed these needs beginning informal university education for women in Poland at the end of the 19th century and beginning of the 20th century. The pioneering institutions in terms of university education for women were the Adrian Baraniecki Higher Education Courses for Women in Krakow and the secret Flying University in Warsaw. Their activity was an answer to positivist ideas of women's emancipation and contributed to noticeable increase in educational aspirations of women and their urge to gain education at the university level. It also contributed to formal opening of the gates of Polish universities for female students.

Key words: university education, higher education courses for women.

Wprowadzenie

W XXI w. kształcenie na poziomie uniwersyteckim jest dostępne dla wszystkich absolwentów szkół maturalnych, bez względu na płeć. Dostęp do nauki, zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn, możliwy jest na wszystkich wydziałach i kierunkach. Jedynym ograniczeniem są zainteresowania przyszłych studentów lub studentek.

W Polsce kobiety zdobyły możliwość kształcenia uniwersyteckiego dopiero na przełomie XIX i XX w. Do tej pory jedyną formą edukacji było kształcenie domowe, odbywające się pod kierunkiem nauczycieli i guwernantek. Tylko nieliczne rodziny mogły pozwolić sobie na kształcenie córek w żeńskich pensjach i żeńskich szkołach klasztornych. Na sferę edukacji kobiecej wpływała także ówczesna sytuacja polityczna Polski jako kraju pozbawionego niepodległości. Pierwsze przełamanie barier nastąpiło na początku XIX w., otwierając kobietom drogę do rządowych szkół żeńskich. Wzrost aspiracji spowodował przeświadczenie o potrzebie kształcenia kobiet także na poziomie wyższym. Naukę na takim poziomie miały zapewniać tzw. wyższe kursy naukowe dla kobiet.

Celem tego artykułu jest ukazanie początków nieformalnego kształcenia uniwersyteckiego kobiet w Polsce. Skupiono się na prekursorskiej działalności Wyższych Kursów dla Kobiet w Krakowie (1868–1924) oraz Uniwersytetu Latającego w Warszawie (1886–1905). Wiele kobiet uczestniczących w wykładach kursowych podjęło studia za granicą, gdyż w Polsce stało się to możliwe dopiero w 1897 r. Ich aspiracje edukacyjne i osobisty przykład szczególnie mocno wpłynęły na kolejne pokolenia studentek, otwierając szeroką drogę ku wyższemu wykształceniu kobiet w Polsce.

Postulaty kształcenia kobiet w XIX i XX wieku

Wiek XIX był czasem wzmożonej działalności na rzecz prawa kobiet do edukacji. Postulowano zmianę dotychczasowego modelu kształcenia salonowego na rzecz edukacji, która zapewniałaby kobietom pracę i możliwość samodzielnego utrzymania się. Coraz liczniej zaczęły powstawać żeńskie szkoły. Od 1808 r. Izba Edukacyjna poprzez Społeczną Radę Eforek, składającą się z najbardziej zasłużonych Polek, prowadziła nadzór nad żeńskimi pensjami i szkołami. W 1825 r. powstał Instytut Guwernantek, najwyższy żeński zakład naukowy, w którym mogły kształcić się dziewczęta pragnące pracować w zawodzie nauczycielki. Na mocy ukazu cara w II połowie XIX w. powstały w Warszawie i innych miastach Królestwa Polskiego pierwsze rządowe szkoły żeńskie¹.

¹ K. Mrozowska, *Sto lat działalności kobiet polskich w oświacie i nauce*, Kraków 1971, s. 3–4.

Z czasem coraz liczniej powstawały szkoły żeńskie zawodowe, handlowe oraz gimnazja, dające uprawnienia zawodowe².

W debacie publicznej pojawiają się także coraz częściej postulaty wyższego kształcenia kobiet. Przyczynkiem do podjęcia tej kwestii stało się polskie tłumaczenie *Wpływu kobiet na postęp wiedzy* Henry'ego Thomasa Buckle'a (w 1867 r.) oraz *Poddaństwa kobiet* Johna Stuarta Milla (w 1870 r.), a także działalność zwolenników równouprawnienia kobiet, m.in. Edwarda Prądzyńskiego i Aleksandra Świętochowskiego³. Wzmacniało to aspiracje edukacyjne młodych kobiet widzących w wykształceniu możliwość zdobycia pracy i niezależnego utrzymania. Postulaty kształcenia kobiet pojawiały się na łamach czasopism, m.in. wydawanych w Warszawie: „Przeglądu Tygodniowego” pod redakcją Adama Wiślickiego, „Świtu” pod redakcją Marii Konopnickiej oraz wydawanych w Galicji: „Przedświtu” pod redakcją Janiny Siedlaczkówny i „Steru” pod redakcją Pauliny Kuczalskiej-Reinschmit⁴. Autorzy artykułów zwracali uwagę na ograniczenia wynikające z salonowego wykształcenia oraz konieczność rozwijania aspiracji intelektualnych kobiet. Sprawa wyższego wykształcenia „jak z jednej strony jest kwestią chleba, tak z drugiej strony nie jest jednak pozbawiona ogromnej wagi moralnej” – pisano w „Przedświcie”⁵. Orędowniczką kształcenia kobiet była pisarka Eliza Orzeszkowa. W 1883 r. Edward Łojko, założyciel Zakładu Rzemieślniczo-Rękodzielniczego dla kobiet, przeznaczył 20 000 rubli na stypendia dla przyszłych studentek Uniwersytetu w Warszawie⁶.

Szczególnymi propagatorkami kształcenia uniwersyteckiego kobiet w Polsce były założycielki i członkinie Czytelni Naukowych dla Kobiet, zakładanych we wszystkich zaborach ze względu na brak dostępu do bibliotek uniwersyteckich. Czytelnie były placówkami samokształceniowymi, wokół których skupiała się działalność oświatowa, edukacyjna, kulturalna i patriotyczna. Umożliwiały one dostęp do książek i pozwalały uzupełnić wiedzę tym z kobiet, które nie mogły wyjechać na studia za granicę, a pragnęły w przyszłości studiować w Polsce⁷. Zasługi czytelni w propagowaniu idei wyższego wykształcenia są niezwykle istotne. W wyniku ich współpracy lwowskie i krakowskie stowarzyszenia kobiece zwróciły się w latach 90. XIX w. do Rady Państwa o możliwość studiowania przez kobiety na uniwersytetach galicyjskich⁸.

² M. Hoszowska, *Siła tradycji, presja życia. Kobiety w dawnych podręcznikach dziejów Polski (1795–1918)*, Rzeszów 2005, s. 154–155.

³ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Od prządki do astronautki: z dziejów kobiety polskiej, jej pracy i osiągnięć*, Warszawa 1963, s. 236.

⁴ J. Hulewicz, *Sprawa wyższego kształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*, Kraków 1939, s. 152–155, 180–182, 248–250.

⁵ Tamże, s. 248.

⁶ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Od prządki do astronautki...*, s. 236; J. Hulewicz, *Sprawa wyższego...*, s. 156.

⁷ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Od prządki do astronautki...*, s. 241.

⁸ J. Hulewicz, *Sprawa wyższego...*, s. 247–248.

Największe zasługi w walce o dopuszczenie kobiet do wykształcenia uniwersyteckiego przypisywane są Kazimierze Bujwidowej, z której inicjatywy w 1894 r. wpłynęły na Uniwersytet Jagielloński podania kobiet, w tym studiujących już za granicą Polek, powołujące się na przepis o hospitacji⁹. Podania zostały odrzucone, jednakże w październiku 1894 r. przyjęto na Wydział Filozoficzny trzy hospitantki: Stanisławę Dowgiałło, Jadwigę Sikorską i Janinę Kosmowską, zaliczając im egzaminy farmaceutyczne i praktykę¹⁰. Jan Hulewicz zwraca uwagę na doniosłą rolę Kazimiery Bujwidowej w propagowaniu kształcenia akademickiego: „przypadła [Bujwidowej] historyczna zasługa rzucenia iskry na przygotowany już palny materiał. Dążeniem nieuformowanym jeszcze i niepewnym dała kształt ostateczny i zdecydowany”¹¹.

Kursy Naukowe dla Kobiet

Za prekursora wyższego wykształcenia kobiet uważany jest Adrian Baraniecki, który w 1868 r. założył w Krakowie Wyższy Zakład Naukowy dla Kobiet. Kursy, od nazwiska założyciela, nazywane były popularnie „Baraneum”. Baraniecki, z wykształcenia lekarz, celem swojego życia uczynił edukację kobiet, widząc w niej realizację swoich powinności wobec Ojczyzny: „Pragnąłbym, żeby córki nasze spod wszystkich zaborów mogły rozszerzać i dopełniać u stóp Wawelu swoje wykształcenie w duchu narodowym”¹². Swoim credo uczynił słowa: „W kształceniu istotnym kobiet naszych ukochałem całą przyszłość mego kraju”¹³. Poprzez Kursy pragnął dać kobietom wykształcenie, które byłoby zbliżone do wykształcenia uniwersyteckiego, zastępując nim powierzchowną salonną edukację. Kursy miały na celu „umożliwienie kobietom uzyskania wyższego wykształcenia w zakresie nauk humanistycznych, przyrodniczych oraz zdobycia podstaw do samodzielnego kształcenia się w rysunkach, malarstwie czy modelowaniu”¹⁴.

Oficjalnie Kursy rozpoczęły zajęcia 25 listopada 1868 r. w budynku przy ulicy Franciszkańskiej 4, przy Muzeum Techniczno-Przemysłowym. Zajęcia trwały jeden rok. Kandydatkom nie stawiano wymagań dotyczących wykształce-

⁹ Tamże, s. 257–258.

¹⁰ J. Majchrzyk-Mikuła, *Kobiety w edukacji i oświacie polskiej na przełomie XIX i XX wieku*, Lublin 2006, s. 75–76; B. Czajeczka, „Z domu w szeroki świat...” *Droga kobiet do niezależności w zaborze austriackim w latach 1890–1914*, Kraków 1990, s. 142.

¹¹ J. Hulewicz, *Sprawa wyższego...*, s. 258.

¹² J. Kras, *Wyższe Kursy dla Kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie 1868–1924*, Kraków 1972, s. 22.

¹³ J. Rostafiński, *Historia Kursów Wyższych dla Kobiet im. A. Baranieckiego oraz Sprawozdanie Dyrekcji za rok szkolny 1899/1900 istnienia kursów XXXII*, Kraków 1900, s. 8, <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=2630&from=publication> (17.12.2013).

¹⁴ J. Kras, *Wyższe Kursy...*, s. 71.

nia, pochodzenia społecznego czy wyznania. Podstawowym kryterium przyjęcia był wiek – ukończone 16 lat. Ze względu na brak wymagań dotyczących wykształcenia nie przeprowadzano egzaminu wstępnego. Ze statystyk dotyczących słuchaczek wynika jednak, że kandydatki miały najczęściej ukończony 5-, 6- lub 8-klasowy pensjonat prywatny lub 8-klasową szkołę klasztorną. Wśród słuchaczek były także uczennice Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego. Tylko nieliczne słuchaczki Kursów kształcone były w domu rodzinnym¹⁵.

Kursy utrzymywane były z chesnego, które płaciły uczennice oraz z funduszy własnych Adriana Baranieckiego. Od 1891 r. Kursy wspomagała finansowo Rada Miejska Krakowa. Zajęcia prowadzone były na wysokim, uniwersyteckim poziomie. Kadre Kursów stanowili ówcześni wybitni naukowcy, wśród których byli profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego, Szkoły Przemysłowej, Seminarium Nauczycielskiego, Instytutu Techniczno-Przemysłowego, Szkoły Sztuk Pięknych oraz profesorowie Gimnazjum św. Anny oraz św. Jacka w Krakowie¹⁶.

Przez pierwsze lata działalności Kursy nie posiadały ściśle określonych ram organizacyjnych. Zajęcia odbywały się w formie wykładów. W 1870 r. w wyniku reorganizacji stworzono pięć wydziałów:

- Wydział Historyczno-Literacki, prowadzący zajęcia z przedmiotów: historia Polski, historia powszechna, literatura polska, literatura powszechna, pedagogika, estetyka, języki – polski, francuski, niemiecki, włoski, angielski. Od 1871 r. na Wydziale tym prowadzono tzw. przedmioty niestałe, w formie publicznych odczytów dostępnych dla wszystkich zainteresowanych z dziedzin: geografia, geologia, literatura, najnowsze wynalazki techniczne, muzyka, poezja polska, historia Krakowa, sztuka chińska i japońska;
- Wydział Przyrodniczy, na którym prowadzono wykłady z astronomii, fizyki, chemii, botaniki, zoologii, mineralogii, higieny;
- Wydział Sztuk Pięknych z oddziałami: malarstwa olejnego, rysunków żywej i martwej natury, gipsów i malarstwa akwarelowego; rysunków głów i figur z gipsów oraz wzorów; ornamentów. Od 1880 r. istniały ponadto oddziały: kompozycyjny malarstwa olejnego i kaligrafii ozdobnej oraz rzeźbiarstwa, od roku 1889/1890 oddział rysunków linearnych i ornamentyki;
- Wydział Nauk Handlowych, który miał w planach zajęcia z rachunkowości kupieckiej i prowadzenia ksiąg handlowych. Wydział ten nie został uruchomiony z powodu braku wymaganej liczby uczennic i odpowiednich środków finansowych;
- Wydział Gospodarczy, obejmujący naukę gospodarstwa domowego kobiecego oraz gospodarstwa wiejskiego. Ze względu na brak zainteresowania słuchaczek prowadzone były tylko nieliczne zajęcia z tej tematyki¹⁷.

¹⁵ Tamże, s. 33, 73.

¹⁶ Tamże, s. 27–32, 96–108.

¹⁷ Tamże, s. 27–33.

W 1891 r., po śmierci Adriana Baranieckiego, nadzór nad Kursami przejęła Sekcja Szkolna Rady Miejskiej Krakowa. W 1892 r. nastąpiła reorganizacja, w wyniku której zajęcia rozszerzono na cykl dwuletni, zwiększając także program nauki. W 1899 r. zatwierdzono nowy statut, który utrzymał dotychczasowy cel nauki. Stworzono trzy wydziały: literacki, przyrodniczy i artystyczny. Obok przedmiotów stałych wprowadzono także przedmioty uzupełniające: języki, psychologię, gospodarstwo domowe, rachunkowość, stenografię. Wydział Artystyczny prowadził zajęcia z rysunku i malarstwa olejnego, a także wykłady z perspektywy, anatomii i historii sztuki¹⁸.

W 1912 r. Kursy przeszły kolejną reformę. Na Wydziale Artystycznym utworzono oddział rysunków początkowych. Powołano także dwa nowe wydziały: społeczno-wychowawczy (Wydział Pracy Społecznej) oraz Gospodarstwa Wiejskiego Kobiecego. W ramach nauk społecznych prowadzone były zajęcia z dyscyplin: prawo codziennego życia, ekonomia polityczna, kooperatywa, ustroj państwowy i urzędnictwo administracyjne, rachunkowość, bibliotekarstwo. Nauki wychowawcze zawierały takie przedmioty, jak: wstęp fizykochemiczny, biologia z anatomią, higiena życia codziennego i niemowląt, wychowanie fizyczne dzieci, ochroniarstwo, psychologia, logika, estetyka, pedagogika, dydaktyka, historia wychowania, a także języka polskiego i krajoznawstwa. Wydział Gospodarstwa Wiejskiego Kobiecego prowadził zajęcia z chemii, higieny i biologii oraz encyklopedii gospodarstwa wiejskiego. Po drugim roku następowała specjalizacja w określonej dziedzinie¹⁹. Na obu wydziałach obowiązywały egzaminy. Absolwentki mogły otrzymać tzw. mały lub duży dyplom, warunkowany pomyślnie zdanymi egzaminami końcowymi z wyznaczonych przedmiotów.

Ze względu na wysoki poziom naukowy Kursy cieszyły się sporym zainteresowaniem. Średnio na każdym roku było 130 uczennic. W latach 1868/1869 – 1890/1891 Kursy miały około 3030 słuchaczek²⁰. Bogusława Czajeczka podaje, że w ciągu 35 lat funkcjonowania Kursów na wykłady uczęszczało 4260 osób²¹. Dyplomy wydawane na Kursach im. Baranieckiego nie dawały żadnych formalnych uprawnień zawodowych i państwowych. W Szwajcarii czy Francji pozwalały kobietom na nabycie pewnych praw do studiów uniwersyteckich. W Polsce na terenie zaboru rosyjskiego i pruskiego absolwentki Kursów mogły pracować jako nauczycielki domowe, nie było to jednak możliwe w Galicji. Absolwentki Kursów nie mogły podjąć studiów na wyższej uczelni, ale mogły uczyć się tam w charakterze hospitantek²².

Nauka na Wyższych Kursach dla Kobiet im. A. Baranieckiego straciła na popularności w czasie I wojny światowej. Jednak już w 1916 r. zajęcia wzno-

¹⁸ Tamże, s. 48–49.

¹⁹ Tamże, s. 51–53.

²⁰ J. Rostafiński, *Historia Kursów...*, s. 9, 19; J. Kras, *Wyższe Kursy...*, s. 75.

²¹ B. Czajeczka, „*Z domu...*”, s. 139.

²² J. Kras, *Wyższe Kursy...*, s. 71–72.

wiono. W roku szkolnym 1918/1919 zapisało się aż 281 słuchaczek²³. Jednak po roku 1918, kiedy kobiety miały już możliwość studiowania na polskich i zagranicznych uniwersytetach, oferta edukacyjna Kursów okazała się niewystarczająca. W 1924 r. podjęto decyzję o zaprzestaniu przyjmowania nowych słuchaczek. Oficjalne zamknięcie Kursów nastąpiło 3 czerwca 1925 r. W miejsce Kursów powołano koedukacyjną Szkołę Pracy Społecznej²⁴.

Na terenie zaboru rosyjskiego władze carskie nie pozwoliły na powołanie wyższych kursów dla kobiet. Ze względu na silną wśród kobiet potrzebę zdobycia wyższego wykształcenia zaczęto w Warszawie organizować kobiece kółka samokształceniowe. Owocem ich pracy było powstanie w 1885 r. tzw. tajnego Uniwersytetu Latającego. Inicjatorką i organizatorką Uniwersytetu Latającego była Jadwiga Szczawińska-Dawidowa. Zajęcia odbywały się w prywatnych domach, placówka nie miała stałej siedziby, stąd też powstała nazwa „Uniwersytet Latający”. 9 listopada 1906 r. Uniwersytet przekształcił się w jawne Wyższe Kursy Naukowe dla Kobiet, od 1919 r. funkcjonował jako Wolna Wszechnica Polska.

Studia na Uniwersytecie Latającym trwały 5–6 lat, z możliwością ich wydłużenia. Program realizowany był na czterech wydziałach:

- nauki społeczne – z zajęciami z przedmiotów: logika, psychologia, etyka, historia filozofii, nauki administracyjne, prawo cywilne, skarboznawstwo, estetyka, ekonomia polityczna, teoretyczna i opisowa, socjologia, historia systemów ekonomicznych;
- nauki filologiczno-historyczne, obejmujące przedmioty: historia Polski, historia literatury polskiej i powszechnej, historia sztuki i estetyka, geografia, język polski;
- nauki matematyczno-przyrodnicze;
- nauki pedagogiczne – psychologia dziecka, zachodnioeuropejskie prądy pedagogiczne²⁵.

Słuchaczki miały obowiązek uczestniczyć w wykładach, seminariach i dyskusjach. Uczestniczkom wydawano zaświadczenia z całego kursu nauki²⁶. Wysoki poziom wykładów zapewniali profesorowie warszawscy, do których należeli m.in.: Adam Mahrburg, Piotr Chmielewski, Władysław Smoleński, Jan Władysław Dawid, Ludwik Krzywiński²⁷. Słuchaczkami Uniwersytetu Latającego były m.in.: Maria Skłodowska-Curie, Zofia Poznańska-Daszyńska, Wanda Szczawińska, Zofia Grabska, Stefania Sempołowska, Maria Czaplicka, Maria Wysłouchowa, Paulina Kuczalska-Reinschmit²⁸. Nie jest znana dokładna liczba słuchaczek Uniwersytetu

²³ Tamże, s. 54.

²⁴ Tamże, s. 55–57.

²⁵ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Tajny Uniwersytet Latający – дума postępowej Warszawy z końca XIX w.*, „Problemy” 1956, nr 12, s. 893.

²⁶ Ze względów bezpieczeństwa starano się unikać wydawania zaświadczeń. J. Majchrzyk-Mikuła, *Kobiety w edukacji...*, s. 73.

²⁷ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Tajny Uniwersytet...*, s. 893.

²⁸ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Od prządki...*, s. 241.

Latającego, gdyż nie prowadzono statystyk z obawy przed represjami ze strony władz carskich. Jak podaje Dioniza Wawrzykowska-Wierciochowa, ok. 1890 r. słuchaczek było mniej więcej 100, w 1893 – ok. 300, w 1905 – kilkaset²⁹.

Polki kształciły się także na założonych w 1878 r. Wyższych Kursach dla Kobiet w Petersburgu. Ich założycielem był Konstanty Bestużew-Riumin. Kursy te popularnie nazywane były Kursami Bestużewskimi. Kursy te funkcjonowały w latach 1878–1886, w 1886 r. ich działalność zawieszono. Ponownie zostały otwarte w latach 1890–1915³⁰. Wyższe Kursy dla Kobiet stanowiły 4-letnią szkołę żeńską, w której zajęcia prowadzono na wydziałach: historyczno-literackim i przyrodniczo-matematycznym. Dziekanem i jednym z wykładowców był polski prawnik i propagator kształcenia kobiet Leon Petrażycki. Warunkiem przyjęcia na wykłady było ukończenie gimnazjum³¹. W zajęciach uczestniczyły głównie Rosjanki, jednakże według danych tygodnika „Kraj” z 1886 r. w pierwszych latach działalności kursu naukę pobierało 60–70 Polek, w większości z nauk przyrodniczych³². Absolwentkami Kursów dla kobiet w Petersburgu były m.in.: Antonina Leśniewska – farmaceutka, założycielka w Petersburgu pierwszej na świecie tzw. żeńskiej apteki zatrudniającej same kobiety; Maria Wysłouchowa – działaczka społeczna, nauczycielka, założycielka tajnego Kobiecego Koła Oświaty Ludowej i Czytelni Naukowej dla Kobiet; Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa – pedagog i pisarka, prekursorka wychowania przedszkolnego.

Kształcenie uniwersyteckie poza granicami Polski

Polki, które pragnęły kształcić się na poziomie uniwersyteckim, mogły studiować wyłącznie poza krajem. Wiele z pierwszych studentek-Polek na zagranicznych uniwersytetach uczęszczało wcześniej na Wyższe Kursy Naukowe Baranieckiego lub Kursy Bestużewa. Pierwszym krajem, który umożliwił studiowanie kobietom, była Szwajcaria. Stopniowo dołączały do niej inne kraje europejskie: Francja, Szwecja, Dania, Niemcy, Austria. W Polsce kobiety mogły studiować od 1897 r.

Powodami, dla których Polki podejmowały wyższe studia, były: chęć zdobycia wykształcenia, potrzeba niezależności materialnej związanej z przyszłą pracą zawodową, zachęcająca do zdobywania wykształcenia wymowa pism pozytywi-

²⁹ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Tajny Uniwersytet...*, s. 892.

³⁰ *Bestużewskie Kursy*, encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3876633 (02.12.2013).

³¹ D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Z dziejów tajnych pensji żeńskich w Królestwie Polskim*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1967, nr 10, s. 112, <http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-6847924e-b1fe-4da8-9f08-72ad79d9d272> (13.01.2014).

³² G.A. Tiszkin, *Z historii wyższego kształcenia kobiet w Rosji*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, nr 23, s. 126, <http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-de2bd698-98d8-4c14-8c0f-b798e07a7d98> (17.12.2013).

stycznych oraz przykład studiujących na zagranicznych uniwersytetach kobiet³³. Warunki studiowania były jednak bardzo ciężkie. Przeszkodą były przede wszystkim wysokie koszty utrzymania i studiów. W wielu przypadkach koniecznością stawało się czasowe przerywanie studiów i powrót do kraju. Dzięki pracy w kraju studentki zdobywały kolejne fundusze, co umożliwiało ponowny powrót na studia.

Największą popularnością wśród studentek z Polski cieszyły się uniwersytety szwajcarskie i francuskie. Na uniwersytecie w Zurychu Polki rozpoczęły studia w 1870 r. Były to: warszawianki Stefania Wolicka-Arnd na fakultecie filozoficznym (1870/1871 – 1873/1874) i Anna Tomaszewicz-Dobrska na Wydziale Medycznym (1871–1872 – 1876/1877). Na początku lat 70. studiowały także Maria Potocka i Zofia Korab-Brzozowska oraz Maria Sadowska i Anna Bayer, które studiów nie ukończyły. Kolejna grupa Polek pojawiła się ok. 1885 r. Jak podaje Jan Hulewicz, na 237 dyplomów doktorskich uzyskanych przez Polaków w latach 1880–1914 – 44% (104) należało do kobiet, w większości studiujących medycynę, w drugiej kolejności filozofię³⁴.

W Genewie Polki zaczęły naukę w latach 70. XIX w. – w 1876 r. była to Ludomira Sawicz, w 1877 Antonina Miłkowska. W latach 80. i 90. polskie studentki studiowały medycynę, przyrodoznawstwo i nauki społeczne. Ze sprawozdania z działalności uniwersytetu wynika, że studentki z Warszawy były przeciętnie lepiej przygotowane pod względem naukowym od innych, gdyż korzystały w Polsce z lekcji zbiorowych najlepszych profesorów³⁵. Pierwszą Polką na uniwersytecie w Lozannie była Maria Zalewska, która studiowała w latach 1887/1888 – 1899/1890. Dopiero na początku XX w. studia w tym szwajcarskim ośrodku podjęło więcej studentek pochodzących z Polski. Z kolei w Paryżu pierwszymi studentkami były: Bronisława Gałęzowska-Danyszowa z Litwy (1882/1883) oraz Zofia Korab-Brzozowska z Ukrainy (1883/1884). Na Wydziale Nauk Ścisłych pierwszymi Polkami były Maria Jankowska i Anna Walldorf-Sieroszewska, które rozpoczęły studia w roku 1884/1885³⁶. Najbardziej znaną francuską studentką z Polski była Maria Skłodowska-Curie, która w latach 1893–1894 zdobyła tytuł licencjata z fizyki i chemii. Dwukrotnie, w 1903 i 1911 r., została laureatką Nagrody Nobla.

Zakończenie

Przełom XIX i XX w. był dla Polek czasem walki o dostęp do wyższego wykształcenia. Już na początku XIX w. pojawiło się przeświadczenie o konieczności zmiany modelu kształcenia kobiet, do tej pory ograniczonego do umiejęt-

³³ J. Hulewicz, *Sprawa wyższego...*, s. 207–208, 214.

³⁴ Tamże, s. 201.

³⁵ Tamże, s. 202.

³⁶ Tamże, s. 204–206.

ności prowadzenia domu i gospodarstwa domowego. W warstwach wyższych dominował styl kształcenia salonowego, niezbędny do prowadzenia życia towarzyskiego. Przekonanie o potrzebie uzyskania wykształcenia wyższego szczególnie mocno uwidoczniło się w II połowie XIX w. Rozbudzone w kobietach aspiracje intelektualne domagały się realizacji swoich praw. Pierwszą próbą była działalność dwóch prekursorskich placówek kształcenia kobiet na poziomie uniwersyteckim – Wyższych Kursów dla Kobiet im. Adriana Baranieckiego w Krakowie oraz Uniwersytetu Latającego, prowadzącego pracę samokształceniową w Warszawie. Ich działalność sprzyjała propagowaniu idei wyższego wykształcenia kobiet wśród społeczeństwa polskiego na przełomie XIX i XX w. i przyczyniła się do formalnego otwarcie bram uniwersyteckich dla kolejnych pokoleń studentek.

Bibliografia

- Bestużewskie Kursy*, encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3876633 (02.12.2013).
- Czajacka B., „Z domu w szeroki świat...” *Droga kobiet do niezależności w zaborze austriackim w latach 1890–1914*, Kraków 1990.
- Górnicka-Boratyńska A., *Stąpmy się sobą. Cztery projekty emancypacyjne (1863–1930)*, Izabelin 2001.
- Hoszowska M., *Siła tradycji, presja życia. Kobiety w dawnych podręcznikach dziejów Polski (1795–1918)*, Rzeszów 2005.
- Hulewicz J., *Sprawa wyższego kształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*, Kraków 1939.
- Kras J., *Wyższe Kursy dla Kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie 1868–1924*, Kraków 1972.
- Majchrzyk-Mikuła J., *Kobiety w edukacji i oświacie polskiej na przełomie XIX i XX wieku*, Lublin 2006.
- Mrozowska K., *Sto lat działalności kobiet polskich w oświacie i nauce*, Kraków 1971.
- Rostański J., *Historia Kursów Wyższych dla Kobiet im. A. Baranieckiego oraz Sprawozdanie Dyrekcji za rok szkolny 1899/1900 istnienia kursów XXXII*, Kraków 1900, <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=2630&from=publication> (17.12.2013).
- Tiszkin G.A., *Z historii wyższego kształcenia kobiet w Rosji*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1980, nr 23, <http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-de2bd698-98d8-4c14-8c0f-b798e07a7d98> (17.12.2013).
- Walczevska S., *Damy, rycerze i feministki. Kobiety dyskurs emancypacyjny w Polsce*, Kraków 2006.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Od prządki do astronautki: z dziejów kobiety polskiej, jej pracy i osiągnięć*, Warszawa 1963.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Tajny Uniwersytet Latający – duma postępowej Warszawy z końca XIX w.*, „Problemy” 1956, nr 12.
- Wawrzykowska-Wierciochowa D., *Z dziejów tajnych pensji żeńskich w Królestwie Polskim*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1967, nr 10, <http://bazhum.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-6847924e-b1fe-4da8-9f08-72ad79d9d272> (13.01.2014).